

TIKKUN LEIL HASEDER

**THE HAGGADAH'S VALIANT ATTEMPT
TO REWRITE HISTORY**

RABBI RAE BLUMENTHAL

Part I - The Seder HaGeulah

Source 1: Shemos 1:8, Seforno

(ח) וַיָּקָם מֶלֶךְ-חָדָשׁ עַל-מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא-יָדַע אֶת-יוֹסֵף:

Now there arose a new king over Egypt, who knew not Joseph.

וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף – אֵף עַל פִּי שְׁהִיָּה זְכָרוֹן מִמֶּנּוּ בְּדַבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכִּים בְּלִי סֶפֶק, בְּפָרֵט בְּעֵינֵי הַחֹמֶשׁ אֲשֶׁר שָׁם לְחֹק (בראשית מ"ז:כ"ו), לֹא עָלְתָה עַל לֵב הַמֶּלֶךְ הַחָדָשׁ אֲפָשְׁרוֹת הַיּוֹתוֹ מִזֶּה הָעָם, וְשְׁהִיָּה עִם זֶה רֹאוּי לְשֵׁאת פָּנִים לַעֲמּוֹ בְּעִבּוּרוֹ.

וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף, although there can be no question that in the annals of Egyptian history the 80 year reign of Joseph and his legislation saving Egypt from the famine was duly recorded, as well as how he legislated that the whole land would belong to Pharaoh and the farmers would become his tenants, it did not occur to anyone to associate the Hebrews of his time with the family of Joseph who had been so highly esteemed. The idea that the present day Hebrews deserved special consideration on account of their illustrious forbears did not occur to anyone observing the way these Hebrews behaved at that time.

Source 2: Shemos 1:7, Seforno

(י) וַבְּנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרּוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצֻמוּ בְּמֵאָד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם: {פ}

And the children of Israel were fruitful, and increased abundantly, and multiplied, and waxed exceeding mighty; and the land was filled with them.

פָּרּוּ וַיִּשְׂרְצוּ – וְאַחַר שְׁמֵתוֹ כָּל שְׂבָעִים נֶפֶשׁ נָטוּ לְדַרְכֵי שְׂרָצִים, שְׂרָצִים לְבָאֵר שְׁחַת. וַיִּבְכּוּ,

פָּרּוּ וַיִּשְׂרְצוּ, after the last of the original 70 migrants had died, their whole lifestyle became more like that of creeping insects, creatures headed for destruction. This is why when

Source 3: Rambam Hilchos Avodas Kochavim, Perek 1

Avraham planted within them this major foundation and wrote books about it, and informed Isaac his son about it. And Isaac would teach and warn others. And Isaac informed Jacob and appointed him to teach and sat and strengthen all those following him. And Jacob our Father taught all of his sons, and separated Levi and appointed him the leader of an academy to teach the path of the Name and to observe Abraham's instructions. And he commanded his sons that a appointments from the Children of Levi should never cease so that the teachings would never be forgotten. And this practice continued and grew amongst the children of Jacob and those who accompanied them, and a nation was created in the world that knew God. Until Israel's days in Egypt grew longer, and they returned to learning their ways, worshipping stars like the Egyptians—except for the tribe of Levi that upheld the commandments of the Forefathers, and the tribe of Levi never worshipped idols. And the fundamental principle that Abraham had planted was almost completely uprooted and the Children of Yaakov returned to err and to stray.

אברהם ושתל בלבם העקר הגדול הזה
וחבר בו ספרים והודיעו ליצחק בנו. וישב
יצחק מלמד ומזהיר. ויצחק הודיע ליעקב
ומנהו ללמד וישב מלמד ומחזיק כל
הנלויים אליו. ויעקב אבינו למד בנו כלם
והבדיל לוי ומנהו ראש והושיבו בישיבה
ללמד דרך השם ולשמר מצות אברהם.
וצוה את בניו שלא יפסיקו מבני לוי
ממנה אחר ממנה כדי שלא תשכח
הלמוד. והיה הדבר הולך ומתגבר בבני
יעקב ובנלויים עליהם ונעשית בעולם
אמה שהיא יודעת את ה'. עד שארכו
הימים לישראל במצרים וחזרו ללמד
מעשיהן ולעבד כוכבים כמותן חוץ משבת
לוי שעמד במצות אבות. ומעולם לא עבד
שבת לוי עבודת כוכבים. וכמעט קט היה
העקר ששתל אברהם נעקר וחזרין בני
יעקב לטעות העולם ותעיותו.

Source 4: Bereishis 12:5, Targum Yerushalmi (also Rashi ibid.)

(ה) ויקח אברהם את שרי אשתו ואת לוט בן-אחיו ואת כל-רכושם אשר רכשו ואת-הנפש

אשר-עשו בחרן ויצאו ללכת ארצה כנען ויבאו ארצה כנען:

And Abram took Sarai his wife, and Lot his brother's son, and all their substance that they had gathered, and the souls that they had gotten in Haran; and they went forth to go into the land of Canaan; and into the land of Canaan they came.

וית נפשתא דגיירין.

And the souls of the proselytes.

Source 5: Rambam Hilchos Avodas Kochavim, Perek 1 cont.

And out of God's love for us, he upheld the oath he swore to Abraham, and made Moses our Teacher, and the Teacher of all the prophets and sent him.

ומאִהְבַת ה' אוֹתָנוּ וּמִשְׁמֵרוֹ אֶת הַשְּׁבוּעָה
לְאַבְרָהָם אָבִינוּ עָשָׂה מֹשֶׁה רִבֵּנוּ וְרֵבֶן שֶׁל
כָּל הַנְּבִיאִים וּשְׁלָחוֹ.

Source 6: Shemos 2:2, Rashi, Seforno, Netziv

(ב) וַתֵּהָרֵם הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן וַתֵּרָא אֹתוֹ כִּי-טוֹב הוּא וַתְּצַפְנֵהוּ שְׁלֹשָׁה יָרֵחִים:

And the woman conceived, and bore a son; and when she saw him that he was a goodly child, she hid him three months.

כי טוב הוא – כשנולד נתמלא כל הבית כולו אורה.

כי טוב הוא THAT HE WAS GOODLY – When he was born the whole house became filled with light (Sota 12a).

כי טוב הוא – יָפָה, כְּמוֹ "כִּי טֹבֵת הָנָה" (בראשית ו':ב'). רָאִתָּהּ יָפָה יוֹתֵר מִמָּה שֶׁהָיָה מְרָגֵל וְשִׁשְׁבָה שָׁנָה הָיָה לְתַקְלִית מְכֻּן מֵאֵת יוֹצְרוֹ, כִּי אֲמָנָם יָפִי הַתְּבִנִית יוֹרָה עַל טוֹב מִזֶּג הַחֹמֶר וּשְׁלֵמוֹת הַפֶּחַ הַמְצִיר.

The word **טוב** may be understood as meaning the same as "handsome, beautiful," the same meaning as in Genesis 6,2 **כי טובות הנה**, "that they were beautiful." The word describes something unusually handsome, beautiful. Yocheved thought that this was an omen, a sign from the Creator, telling her that a beautiful exterior encloses an equally beautiful personality.

ותרא אותו כי טוב הוא – לא כדרך היולדות הזקנות שהולד חלש מאד, אבל ראתה בזה "כי טוב הוא", והיתה בטוחה על השגחה פרטית, על כן "ותצפנהו וגו'".

Source 7: Rambam, Hilchos Yesodei HaTorah, Perek 7:1

It is of the foundations of religion to know that God makes people receive prophecy. And prophecy only descends upon a very wise person who is strong in his character traits and whose inclination never overcomes him about anything in the world, but rather he always overcomes his inclination. And he [must have] a mind that is broad and very correct..

מיסודי הדת לידע שהאל מנבא את בני האדם. ואין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה, גבור במדותיו, ולא יחא יצרו מתגבר עליו בדבר בעולם אלא הוא מתגבר בדעתו על יצרו תמיד. והוא בעל דעה רחבה נכונה עד מאד.

Source 8: Rambam, Hilchos Yesodei HaTorah, Perek 7:6

All the things that we have said are the way of prophecy for all of the prophets - early and late - except for Moshe, our teacher, the master of all of the prophets. And what distinction is there between the prophecy of Moshe and that of the other prophets? That all of the prophets are [prophesying] in a dream or vision, but Moshe, our teacher, prophesies while he is awake and standing, as it states (Numbers 7:89), "When Moses went into the Tent of Meeting to speak with Him, he would hear the Voice speaking to him."

כל הדברים שאמרנו הם דרך נבואה לכל הנביאים הראשונים והאחרונים חוץ ממשנה רבנו של כל הנביאים. ומה הפרש יש בין נבואת משה לשאר כל הנביאים. שכל הנביאים בחלום או במראה ומשה רבנו מתנבא והוא ער ועומד שנאמר (במדבר ז פט) "ויבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו".

Source 9: Shemos 2:6, Rashi

(ו) ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בכה ותחמל עליו ותאמר מילדי העברים זה:

And she opened it, and saw it, even the child; and behold a boy that wept. And she had compassion on him, and said: 'This is one of the Hebrews' children.'

ותפתח ותראהו – את מי ראתה, את הילד זה פשוטו, ומדרשו שראת' עמו שכינה. והנה נער בוכה – קולו כנער.

lit., AND SHE OPENED IT AND SHE SAW HIM – whom did she see? את הילד THE CHILD. This is the literal sense of the suffix in ותראהו. A Midrashic explanation is (taking את in the sense of "with"— she saw Him with the child): she saw the Shechina with him (cf. Sota 12b).

Source 10: Shemos 3:10

(י) ועתה לכה ואשלחך אל-פרעה והוצא את-עמי בני-ישראל ממצרים:

Come now therefore, and I will send thee unto Pharaoh, that thou mayest bring forth My people the children of Israel out of Egypt.'

Source 11: Shemos 6:9

(ט) וידבר משה בן אל-בני ישראל ולא שמעו אל-משה מקצר רוח ומעבדה קשה: {פ}

And Moses spoke so unto the children of Israel; but they hearkened not unto Moses for impatience of spirit, and for cruel bondage.

Source 12: Shemos 7:3-4

(א) ואני אקשה את-לב פרעה והרביתי את-אתתי ואת-מופתי בארץ מצרים:

And I will harden Pharaoh's heart, and multiply My signs and My wonders in the land of Egypt.

(ד) ולא-ישמע אִלְכֶם פֶּרַעַה וְנָתַתִּי אֶת-יָדִי בְּמִצְרַיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת-צְבֹאתַי אֶת-עַמִּי בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁפְטִים גְּדֹלִים:

But Pharaoh will not hearken unto you, and I will lay My hand upon Egypt, and bring forth My hosts, My people the children of Israel, out of the land of Egypt, by great judgments.

Source 13: Zohar Yisro 67b

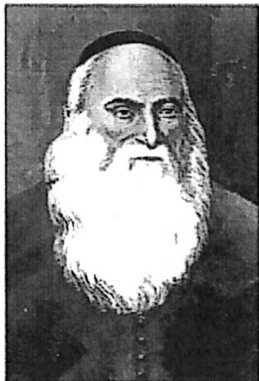
In this way, Hashem broke the old and foolish king - Pharaoh. When Moshe came to him and said: "The God of the Hebrews called to us...", he replied: "I do not know Hashem." Hashem required that His name be valued in this world, like it is Above. "Once I have smitten him and his Nation, he will come and acknowledge God.

בגוונא דא, ורוא דא ממש, עבד קודשא בריך הוא בארעא, דתבר מלך וקן וקסיל, ודא הוא פרעה, בשעתא דאתא משה לפרעה, ואמר, (שמות ה) אלהי העברים נקרא עלינו, פתח ואמר, לא ידעתי את יי', ובקעא קודשא בריך הוא דיתיקר שמיה בארעא, כמה דאיהו יקרא לעילא. כיון דאלקי ליה ולעמיה, אתא ואודי ליה לקודשא בריך הוא.

And now I will tell you a general rule about the explanation of many commandments. Behold, from the time of there being idolatry in the world - from the days of Enosh - the opinions about faith started to blur. Some of them deny the fundamental principle and say that the world is prior [to God's creation] and 'they rejected God and say, "It is not Him." And some reject His knowledge of particulars - 'And they say, "How can He know, and is there knowledge to the most High?"' And some of them concede His knowledge but reject His oversight, and 'they make man to be like the fish of the sea,' that God not supervise them and there not be punishments and reward with them at all - they say, "'The Lord has abandoned the Earth.'" And when God favors a certain community or individual and does a wonder for them by changing the custom of the world and its nature, the nullification of these opinions becomes clear to everyone. As the amazing wonder teaches that there is a God in the world who innovated it, and knows and supervises and is able [to do whatever He wants]. And when this wonder is first proclaimed by the mouth of a prophet, the truth of prophecy also becomes clear from it - that God speaks with man and reveals His secret to His servants, the prophets. And with this, all of the Torah is established. And therefore the verse states about the wonders (Exodus 8:18), "so that you will know that I am the Lord in the midst of the Earth," to teach about [His] supervision, that He did not leave it to happenstance, as per their opinion. And it stated (Exodus 9:29), "so that you will know that to the Lord is the Earth," to teach about [His] innovation [of the Earth] - since they are His, as He created them from nothing. And it stated (Exodus 9:14), "in order that you will know that there is none like Me in the whole Earth," to teach about His ability, that He is the Decider about everything - there is no one that stops Him. As the Egyptians rejected or were in doubt about all of this. If so, the great signs and wonders were trustworthy witnesses about faith in the Creator and about the entire Torah.

ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות הנה מעת היות ע"ג בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה, מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון, כחשו בה' ויאמרו לא הוא (ירמ' ה יב), ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון (תהלים עג יא), ומהם שיודו בידיעה ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר, יאמרו עוב ה' את הארץ. וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו, יתברר לכל בטול הדעות האלה כלם, כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו, ויודע ומשגיח ויכול. וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה, כי ידבר האלהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים, ותתקיים עם זה התורה כלה: ולכן יאמר הכתוב במופתים למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ (לעיל ח יח), להורות על ההשגחה, כי לא עוב אותה למקרים כדעתם ואמר (שם ט כט) למען תדע כי לה' הארץ, להורות על החידוש, כי הם שלו שבראם מאין ואמר (שם ט יד) בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ. להורות על היכולת, שהוא שליט בכל, אין מעכב בידו, כי בכל זה היו המצריים מכחישים או מסתפקים. אם כן האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כלה:

Source 15:
Abarbanel,
Hagaddah
Zevach Pesach

אמנם הנכון בעיני הוא שמצרים היתה עיר מלאה גלולי הכפירות בשרשי גללותיה ית' כמו שחזרתי למעלה, ויש מהם שלא היו מאמינים במציאות סבה ראשונה עלת העלות, ומהם האמינו במציאותו אבל לא האמינו בהשגחתו בעולם השפל, ומהם היו חושבים שהיה יכלתו ית' מוגבל וחוא בעל תכלית כשאר שרי מעלה, ושלא היה כחו בלתי בעל תכלית, ולכן תמצא שמשה רבנו ע"ה בתחלת שליחותו הזכיר לפרעה שלשת העקרים האלה, באמרו כה אמר ה' אלהי ישראל שלח את עמי ויחגו לי בסדרי, כי באמרו כה אמר ה' ביאר לו מציאות סבת הסבות ועלת העלות ית'. ובאמרו אלהי ישראל ביאר לו שזה המהוייב המציאות הוא משניה על ישראל בפרט כי בחר בהם כבחירתו בין הנמצאים עליונים ושפלים, ובאמרו שלח את עמי ביאר יכולתו ית' חבלי תכלית, לא בלבד על אוכה אחת הוא שר כשאר שרי האומות כי לא יושבי תבל ושיני ארץ, ולכן היה מצוה עליו אצים שלא נחשב בין בני ישראל, וחנה לא היתה חשיבת פרעה בתחלת דברי פיהו סכלות כי לא כפירה מוחלטת, באמרו מי ה' אשר אשמש בקולו לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלה, כי באמרו מי ה' כפר בעיקר ר"ל במציאותו, ובאמרו אשר אשמש בקולו כפר בהשגחתו, כלומר אין לו קול ולא השגחה וצווי ב"ברים השפלים, ובאמרו עוד לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלה כפר בפגת דיכולת המוחלטת, כאילו אמר אף שנודה שהוא נמצא אין ראוי שנאסין שהוא משניה

שיכולתו רק על אומה מיוחדת ואין לו יכולת על שאר האומות, ולכן אם הוא אלהי ישראל אינו אלוה שלי ואין יכולתו עלי, וזהו לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלה, ומפני ששלשה הכפירות נפלאו מסנו לכן באו המכות מכוונות לאמת הפגות האלהיות האלה, ולכן תמצא כי בתחלת אמר משה בואת תדע כי אני ה' שהוא מציאות הסבה הראשונה

שְׁתִּים. וּבְאִתּוֹת – שְׁתִּים.
וּבְמִוִּפְתִּים – שְׁתִּים. אֵלֶּיךָ
עֲשֵׂר מִכּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ

ועשה לאמת הפנה הזאת שלש סבות דם צמרדע כנים, לפי שעל פי שלשה עדים יקים דבר, ומפני זה עשה רבי יהודה באלה השלש מכות סימן בפני עצמו דצ"ך, להיותן מכוונות שלשתן לאמת הפנה הזאת, ובתחלת המכה הרביעית שהיא ערוב אמר למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ ר"ל יורע ומשניה על דרכי בני אדם, ולאמת הפנה השניה הזאת באו שלש מכות אחרות שהן ערוב דבר שחין, ולחיות שלשתן מכוונות לתכלית המיוחדת הוזה עשה רבי יהודה בהן סימן בפני עצמו עדי"ש. אח"כ בתחלת המכה השביעית שהיא ברד אמר בענור תדע כי אין כמוני בכל הארץ שהוא פגת היכולת, עלתה באו ארבע מכות האחרונות ברד ארבה חשך מכת בכורות, ולחיותן מכוונות לתכלית אמיתה העיקר הוזה עשה רבי יהודה בהן סימן אחר באח"כ – הנה התכאר שרבי יהודה בתכסה יסד הסימנים האלה להפיר על שלשת הפגות שהיו התכליות בטעשה המכות כפי זלוקתן זאת, ולפי שהיה הדבר מרגלא פומיה דר' יהודה היה נוחן בהם סימנים. התכארו עם זה הספקות אשר בשערים פ' פ"א ופ"ב.

אמנם למה היו המכות במצרים אלו העשר שנזכרו בכתובים ולא היו אחרות, אין ראוי לומר דבר מספיק המתישב על ז"ל. כי אין ספק שלא היה במקרה ובחזקתו,

קול בשעת לידתן מיוחד המצריים לכן שלח להם הקביה צמרדע שחין גוחנים עליהם קולות בבתייהם ובמשכבותם, ומכת כנים מפני שגולו מישראל את אדמתם וחיו כנים על פני הארץ כדי לבטלם ממלאכתם, ומכת ערוב מפני שהיו ישראל רועים מקניהם של מצריים ונשיהם מניקות את בני המצריים והיה בא הערוב אל בית היהודי ולקוח משם את בן המצרי ומוליכו ואוכלו, ומכת דבר מפני שהיו חורשים המצריים על גבי תיהודים שנאמר על גבי חרשו חורשים כדי שלא יטרחו מקניהם בא הדבר והמית המקנה שלהם, ומכת שחין כדי שיהיו בני ישראל מתקבצים במרחצאות המצריים לרוחה הוכו המצריים בשחין, שאדם שיש לו שחין לא יכנס למרחץ. ומכת חשך כדי שבאותם ימי החשך ימותו מושעי ישראל ויקברו איהם ולא יראו המצריים שלא יאמרו כמו שחבע בנו כך תבע בהם, ועוד כדי שבימי החשך יחפשו בני ישראל בבתי המצריים ויראו את אשר להם וישאלו מהם אח"כ ולא יוכלו לומר שאין להם להשאיל, ופגת בכורות כי באותה מכה התחיל להתרות בהם שנאמר כה אמר ה' בני בכורי ישראל ואומר אליך שלח את עמי ויעבדוני ותמאן לשלחו חנה אנכי חורג את בנך בכורך, ובה כלה שנאמר ויהי כחצות הלילה וה' הכה וגו'. – והו דרכם ז"ל. ומה שנראה לי בזה הוא שבענין מצרים

Source 16: Shemos Rabba 3:8

לך ואספת את זקני ישראל, לעולם זקנים מעמידים את ישראל, וכן הוא אומר (יהושע ח, לג):
 וכל ישראל וזקניו ושריו ושפטיו עמדים מזה ומזה לארון, אימתי ישראל עומדים, כשיש להם
 זקנים, למה, כשהיה בית המקדש קיים, היו שואלים בזקנים, שנאמר (דברים לב, ז): שאל
 אביד ויגדך וזנידך ויאמרו לך, שכל מי שנוטל עצה מן הזקנים אינו נכשל...
 ולכך אמר הקדוש ברוך הוא למשה: לך ואספת את זקני ישראל, אמר להם: פקד פקדתי...

Source 17: Shemos 3:17-18

(טו) לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אליהם יהוה אלהי אבותיכם נראה אלי אברהם
 יצחק ויעקב לאמר פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים:

Go, and gather the elders of Israel together, and say unto them: The Lord, the God of your fathers,
 the God of Abraham, of Isaac, and of Jacob, hath appeared unto me, saying: I have surely
 remembered you, and seen that which is done to you in Egypt.

(טז) ושמעו לקלך ובאת אתה וזקני ישראל אל-מלך מצרים ואמרתם אליו יהוה אלהי
 העבריים נקרה עלינו ועתה נלכה-נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה ליהוה אלהינו:

And they shall hearken to thy voice. And thou shalt come, thou and the elders of Israel, unto the
 king of Egypt, and ye shall say unto him: The Lord, the God of the Hebrews, hath met with us. And
 now let us go, we pray thee, three days' journey into the wilderness, that we may sacrifice to the
 Lord our God.

Source 18: Shemos 4:29-31

(כט) וילך משה ואהרן ויאספו את כל-זקני בני ישראל:

And Moses and Aaron went and gathered together all the elders of the children of Israel.

(ל) וידבר אהרן את כל-הדברים אשר-דבר יהוה אל-משה ויעש האתת לעיני העם:

And Aaron spoke all the words which the Lord had spoken unto Moses, and did the signs in the
 sight of the people.

(לא) ויאמן העם וישמעו כי-פקד יהוה את-בני ישראל וכי ראה את-ענינם ויקדו וישתחוו: {פ}

And the people believed; and when they heard that the Lord had remembered the children of Israel,
 and that He had seen their affliction, then they bowed their heads and worshipped.

Source 19: Shemos 5:1

(א) וְאַחֲרַיִם בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שְׁלַח אֶת־עַמִּי וַיִּחַגְּגוּ לִי בַמִּדְבָּר:

And afterward Moses and Aaron came, and said unto Pharaoh: 'Thus saith the Lord, the God of Israel: Let My people go, that they may hold a feast unto Me in the wilderness.'

ושמעו לקלך – מה שאתה בעצמך תדבר אז ישמעו הזקנים וילכו בעצמם, ואז יהיה סדר הגאולה כפי שאומר הקב"ה עתה. אבל אח"כ נשתנה בכמה דברים ממה שאמר הקב"ה כאן למשה, כאשר יבואר. והשינוי בא מסרבנות של משה, שאילו לא היה מסרב ומשה בעצמו היה מדבר, ושכינה מדברת מתוך גרונו, היה מתקיים כדבר ה' "ושמעו לקלך", אבל כאשר דיבר אהרן ולא שמעו הוד קול משה כלל, שוב לא באו הזקנים, ונשתנה סדר הגאולה והדיבור לפרעה כאשר יבואר. וזהו דיוק דבר ה' "ושמעו לקלך" ולא 'לדברייך', היינו קולו ממש.

Source 20: Shemos 2:1, Ramban

(א) וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֵוִי וַיִּקַּח אֶת־בֵּת־לֵוִי:

And there went a man of the house of Levi, and took to wife a daughter of Levi.

נזדרזו ויקח את בת לוי – ולא הזכיר הכתוב שם האיש ולא שם אשתו אשר לקח, והיה זה בעבור כי יצטרך ליחסם ולהזכיר שמם מי אביהם ואבי אביהם עד אל לוי, ועכשיו ירצה לקצר עד לדת המושיע, ואחר כן (להלן ו יד-כה) ייחס גם שאר השבטים בעבורו בסדר השני.

ואחר באו משה ואהרן וגו' – אבל הזקנים נשמטו אחד אחד מאחר משה ואהרן, עד שנשמטו כולן קודם שהגיעו לפלטין, לפי שיראו ללכת. ובסיני נפרע להם ונגש משה לבדו והם לא יגשו (שמות כ"ד:ב'), החזירם לאחוריהם.

AND AFTERWARDS MOSES AND AARON CAME –
But the elders slipped away one by one from behind Moses and Aaron until every-one of them had slipped away before they arrived at the palace, because they were afraid to go there. At Sinai they were punished for this, for it is stated (Exodus 24:2) "And Moses alone shall draw near unto the Lord, but they, (the elders; cf. ib. 1) shall not draw near" – He bid them stay behind. (Tanchuma)

ואחר באו משה ואהרן והזקנים נשמטו ממנו
ובסיני נפרע להם שנא' ונגש משה לבדו
אל ה' והם לא יגשו אל אהרן מה חשא שלא נגש
גם הוא עם משה והיה לו מחילה לעצמו כדפרש"י
בס' יתרו וי"ל לפי שלא נתאמן בדבר כמשה שהרי
כתבו אחר משה לכך לא זכה ליכנס במחיתו של
משה דלפי שהלך עמו ולא נסוג אחור כמו שעשו הזקנים עשה לו מחילה בפני עצמו אבל הזקנים לא
נעשית להן מחילה כלל אלא נדחו מכל וכל כדפרש"י בפר' יתרו והנהיגם והעם כל עקר אל יתרו אז
מנעם לעלות אל ה' פן יפרץ נס וכו' :

Source 23: Shemos 6:9, Seforno

(ט) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בֶּן אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה מִקָּצֶר רוּחַ וּמִעֲבֹדָה קָשָׁה: {פ}

And Moses spoke so unto the children of Israel; but they hearkened not unto Moses for impatience of spirit, and for cruel bondage.

וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה – לְהִתְבּוֹנֵן בְּכָל זֶה בְּעֵינָיו שִׁיבְטָחוֹ בִּישׁוּעַת הָאֵל
יִתְפָּרֵךְ וַיִּחְשְׁבֶהָ לָהֶם צָדָקָה, כְּעֵינָיו בְּאַבְרָהָם, לִכֵּן לֹא נִתְקַיֵּם בָּהֶם "וְנָתַתִּי
אֹתָהּ לָכֶם" (לעיל ו':ח'), אֲבָל נִתְּנָה לְבְנֵיהֶם.

וּלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה, to mentally absorb all this, so that they would have full trust in the salvation of God and give Him credit for this. This is where they were different from Avraham in his time, who believed implicitly in an impossible-sounding promise, and who gave credit to God for making such a promise. This was eventually the reason why this part of God's promise was not fulfilled in the lifetime of the people who were being addressed at this time.

Source 24: Shemos 6:8, Ohr HaChaim

(ח) וְהֵבֵאתִי אֲתֶכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת־יָדִי לָתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלִיעֲקֹב
וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה אֲנִי יְהוָה:

And I will bring you in unto the land, concerning which I lifted up My hand to give it to Abraham, to Isaac, and to Jacob; and I will give it you for a heritage: I am the Lord.'

וְהֵבֵאתִי וּגו' – קִשָּׁה כִּי דַבְּרִי אֶל עַלְיוֹן דִּבְרוּ טַהוּר הוּא כִּי יוֹצֵאֵי מִצְרַיִם הֵם הַנִּכְנָסִים לָאָרֶץ
דְּכָתִיב וְהֵבֵאתִי אֲתֶכֶם אֶל הָאָרֶץ וְלֹא מִצִּינוּ שָׁכֵן הִיָּה אֵלָּא וְאֵת בְּנֵיהֶם הֵבִיא שְׁמָה אֲבָל כָּל דּוֹר
יוֹצֵאֵי מִצְרַיִם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה נִפְלוּ פַּגְרֵיהֶם בַּמִּדְבָּר, וְתַגְדֵּל הַקּוֹשִׁיָא לְמָה שְׁאִמְרֵנוּ שְׁנִשְׁבַּע ה'
עַל כָּל הַדְּבָרִים בְּאוֹמְרוֹ לָכֵן וְאִמְרוּ ז"ל (שְׁמו"ר פ"ו) אֵין לָכֵן אֵלָּא לְשׁוֹן שְׁבוּעָה. וְנִרְאֶה כִּי מִקּוֹר
הַחֲכָמָה נִתְחַכֵּם עַל קוֹשִׁיָא זֶה וְקוֹדֵם אוֹמְרוֹ וְהֵבֵאתִי אֲתֶכֶם וּגו' אָמַר וַיִּדְעֵתֶם כִּי אֲנִי ה' הַמוֹצִיא
וּגו' פִּי תִנְאִי הוּא הַדְּבָר וְכִזָּה וְהֵבֵאתִי וּגו' וְזוֹלָת זֶה אִם תִּנְאֲצוּ ה' אֵין כָּאֵן הַבְּטָחָה זֶה, וְאִשְׁרֵי עַל
כֵּן כָּתֹב פֶּרֶט זֶה שֶׁל יָדִיעַת ה' וּגו' בְּאִמְצַע הַבְּטָחוֹת הַטּוֹבוֹת וְלֹא אִיחָר וְלֹא הַקְדִּים לֹאמַר עַד כָּאֵן
הוּא בְּשִׁבְעָה בְּלֹא תִנְאִי אֲבָל פֶּרֶט זֶה שֶׁל הַבְּטָחָה לָאָרֶץ תִּנְאִי הוּא הַדְּבָר וַיִּדְעֵתֶם וּגו' אִזּוּ הַבְּטָחָה
וְזוֹלָת זֶה יִהְיֶה מֶה שִׁיְהִיָּה.

Source 25: Shemos 13:18, Rashi

(ח) וַיִּסָּב אֱלֹהִים | אֶת־הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם־סוּף וַחֲמִשִּׁים עָלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם:

But God led the people about, by the way of the wilderness by the Red Sea; and the children of Israel went up armed out of the land of Egypt.

דבר אחר: וחמשים – מחומשים, אחד מחמשה יצאו, וארבעת החלקי' מתו בשלשת ימי אפילה.

Another explanation of חמשים is: only one out of five (חמשה) went forth from Egypt, and four parts of the people died during the three days of darkness because they were unworthy of being delivered (Mekhilta; cf. Rashi on 10:22).

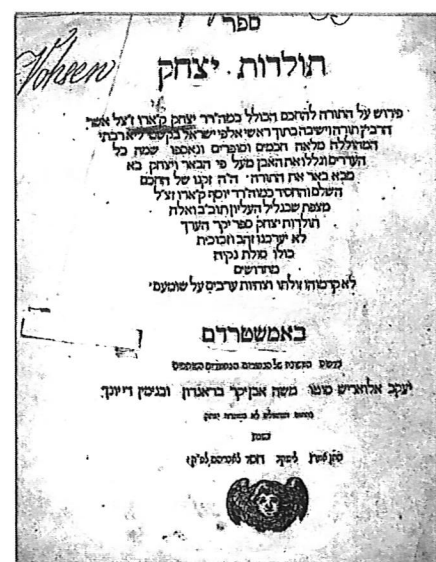
Source 26: Toldos Yitzchak, Ki Sisa, 46b

יצחק

פרשת תשא

תולדות

אחר שהוצאת אוחם בעל כרחם ראוי למוחלים וכמו שאמרו רבנן ז"ל על וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים אחד מחמשה יצאו וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפילה שלא היו ראוים לצאת ממצרים ולזה הפירוש ברה גדול וביד חזקה מוסב על ישראל שלא היו ראוים לצאת ממצרים ועל כרחם הוצאת אוחם ביד חזקה ובהכרח גדול ואוחם שמתו בשלשת ימי אפילה היו רעים וחמשים לה' מאד ואף על פי שהרגם הקב"ה בעצור שיצאו לא יצאו והיוצאים לא היו כל קרובים ועם כל זה יצאו כמוכרחים. כירוש שליש

Part II - Reliving The Geulah

Source 27: Shemos 12:42, Ibn Ezra, Chizkuni

(מב) לַיִל שִׁמְרִים הוּא לַיהוָה לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הוּא-הַלֵּילָה הַזֶּה לַיהוָה שִׁמְרִים
לְכָל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם: {פ}

It was a night of watching unto the Lord for bringing them out from the land of Egypt; this same night is a night of watching unto the Lord for all the children of Israel throughout their generations.

ליל {שמורים הוא לי"י} – על דרך הפשט בעבור שהזכיר ליל שמורים {הוא} לי"י, ובסוף אמר שמורים לכל בני ישראל, נראה כי הטעם בעבור שהשם שמרם, ולא יתן המשחית לבוא אל בתיהם לנגף, צוה שיהיה זה הלילה שמורים לישראל לדורותם. והטעם שלא ישנו רק יודו ויספרו גבורות השם בצאתם ממצרים. וככה רמזו חכמינו ז"ל, הגיע זמן קרית שמע שלשחרית (הגדה של פסח).

ליל שמורים הוא לה' – ששמרם מן המשחית בנגפו את מצרים ולפיכך צוה הקב"ה שיהא גם הוא לישראל ליל שמורים לכל הדורות שישמרו אותו לילה שלא ישנו אלא יודו ויספרו את הנסים והגבורות שעשה אלוקים לנו באותו הלילה.

Source 28: Tur, Orach Chaim 481:2

ב ופירש ה"ר יונה (סדר ליל פסח עמ' קמג, מהד' שטרן) טעם למנהג לפי שחייב אדם לעסוק כל הלילה בהלכות פסח וביציאת מצרים ולספר בנסים ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שינה ואם ישתה ישתכר והכי איתא בתוספתא (פסחים פ"י ה"ח) חייב אדם לעסוק בהלכות פסח וביציאת מצרים כל הלילה וזהו ששנינו [ח] מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע שהיו מספרים ביציאת מצרים כל הלילה וכו':

Source 29: Haggadah

וְאָפְלוּ כָּלֵנוּ חֲכָמִים, כָּלֵנוּ נְבוֹנִים, כָּלֵנוּ
זְקֵנִים, כָּלֵנוּ יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה, מַצּוֹה
עָלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיציאת מִצְרַיִם.
וְכָל הַמְדָּבָה לְסַפֵּר בִּיציאת מִצְרַיִם
הָרִי זֶה מְשַׁבַּח.

Source 30: Pesachim 116b

[וַיֹּמְרוּ אֶת חֵיהֶם וְגו'] "בְּכָל דּוֹר ודור
חַיִּיב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִילוֹ הוּא יֵצֵא
מִמִּצְרַיִם שְׁנֵאמַר 'וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא
לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בִצְאוֹתִי מִמִּצְרַיִם
לְפִיכֵךְ אֲנַחֲנוּ חַיִּיבִים לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבַּח
לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדְר לְבָרֵךְ לְעֹלָה וּלְקַלֵּם" לְמִי
שֶׁעָשָׂה לְאַבּוֹתֵינוּ וּלְנוּ אֶת כָּל הַנְּסִים הָאֵלּוּ
הוֹצִיאָנוּ מֵעֲבָדוֹת לְחֵירוֹת מִיָּגוֹן לְשִׂמְחָה
וּמֵאֵבֶל לְיוֹם טוֹב וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹר גָּדוֹל
וּמִשְׁעָבוֹד לְגִאּוּלָּה וְנֵאמַר לְפָנֵינוּ הַלְלוּיָהּ עַד

The *tanna* of the mishna further states: In each and every generation a person must view himself as though he personally left Egypt, as it is stated: "And you shall tell your son on that day, saying: It is because of this which the Lord did for me when I came forth out of Egypt" (Exodus 13:8). In every generation, each person must say: "This which the Lord did for me," and not: This which the Lord did for my forefathers.

The mishna continues with the text of the Haggadah. Therefore we are obligated to thank, praise, glorify, extol, exalt, honor, bless, revere, and laud [*lekales*] the One who performed for our forefathers and for us all these miracles: He took us out from slavery to freedom, from sorrow to joy, from mourning to a Festival, from darkness to a great light, and from enslavement to redemption. And we will say before Him: *Halleluya*. At this point one recites the *hallel* that is said on all joyous days.

Source 31: Rambam Chametz Umatzah 7:6

בְּכָל דּוֹר וָדוֹר חַיֵּב אָדָם לְהִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא בֹעֲצָמוֹ יָצָא עִתָּהּ
מִשְׁעֶבֶד מִצְרַיִם שְׁנָאֵמֶר (דברים ו כג) "וְאֹתָנוּ הוֹצִיא מִמִּצְרַיִם" וְגו'. וְעַל דָּבָר זֶה
צִוָּה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בַּתּוֹרָה וְזִכְרָתָּהּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ כְּלֹמֶר כְּאִלּוּ אַתָּה
בֹּעֲצָמְךָ הָיִיתָ עֶבֶד וְיָצָאתָ לְחֵירוֹת וְנִפְדִּיתָ:

In each and every generation, a man is obligated to show himself as though he himself went out now from the slavery of Egypt as it is said (Deuteronomy 6:23) "And He took us out of there, etc." and on account of this thing, the Holy One, blessed be He, commanded in the Torah "And you shall remember that you were a slave," that is to say as though you yourself were a slave and you went out to freedom and you were redeemed.

Source 32: Sefer Hachinuch 21

מִשְׁרָשֵׁי מִצְוֹת זֶה מֵה שֶׁכָּתוּב בִּקְרִבָּן הַפָּסוּט. וְאִין מִן חֲתִימָה אִם בָּאוּ לָנוּ מִצְוֹת
רְבוֹת עַל זֶה, מִצְוֹת עֲשֵׂה וּמִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, כִּי הוּא יִסּוֹד גָּדוֹל וְעָמוּד חֹזֵק בַּתּוֹרָתֵנוּ
וּבִאֲמוּנָתֵנוּ. וְעַל כֵּן אֵנוּ אוֹמְרִים לְעוֹלָם בִּבְרֻכּוֹתֵינוּ וּבַתְּפִילוֹתֵינוּ זָכַר לִיציאת מצרים.
לִפִּי שְׁהוּא לָנוּ אוֹת וּמוֹפֵת גָּמוּר בַּחֲדוּשׁ הָעוֹלָם, וְכִי יֵשׁ אֱלֹהִים קִדְמוֹן חֹסֶן וִיכּוֹל
מוֹעֵל כָּל הַנִּמְצָאוֹת, יֵי הֵישׁ שֶׁהֵם עָלֵינוּ וּבִידּוֹ לִשְׁנוּתָם. יֵי הֵישׁ שִׁיחֻפּוֹן בְּכָל זְמַן
מִן הַזְּמָנִים כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה בַּמִּצְרַיִם שִׁשִּׁינָה טַבְעֵי הָעוֹלָם בִּשְׁבִילָנוּ, וְעָשָׂה לָנוּ אוֹתוֹת
מַחֲדוּשִׁים גְּדוּלִים וְעֲצוּמִים, הֵלֵא זֶה מִשְׁתַּק כָּל כּוֹפֵר בַּחֲדוּשׁ הָעוֹלָם וּמִקִּיִּים הָאֲמוּנָה
בִּידְעַת הַשֵּׁם, וְכִי הִשְׁגַּחְתּוּ וִיכָלְתוּ בְּכָלֵים וּבִפְרָטִים כּוֹלָם.

Source 33: Shem Mishmuel Haggadah pg 61-62

הַמִּצְוָה לְהַבִּיאַ לִידֵי אֲמוּנָה, וְעוֹד מִדָּה יִתִּירָה
בְּהַסְפּוֹר שֶׁכָּל שְׂמִתְבוּנָן וּמִשִּׁיג בִּיּוֹתֵר מִבִּיא
לְאֲמוּנָה עוֹד יוֹתֵר עַד בְּלִי גְבוּל, וְעֵיכ אִמִּי
כּוֹלְנוּ חֲכָמִים מִצְוֹת עָלֵינוּ לִסְפֵּר לִקְנוֹת אֲמוּנָה
עוֹד יוֹתֵר, וְכָל הַמְרַבָּה
לִסְפֵּר הִרְ"ז מִשׁוּבָח
שֶׁאֲמוּנָה הִיא בְּלִי גְבוּל
כְּנִיל:

וְאִפִּילוּ כּוֹלְנוּ חֲכָמִים וְכו' מִצְוֹת עָלֵינוּ
לִסְפֵּר בִּיצִיִּים, הֵיִינוּ דִּהְנָה
בְּגֹאוֹלֵת מִצְרַיִם נִתְּגַלָּה הָאֲמוּנָה, תַּחַת אֲשֶׁר עַד
כֹּה הִיטָה לָהֶם רַק בַּמִּסּוֹרֶת הָאֲבוֹת נִתְּגַלָּה עִתָּהּ
בְּמוֹחַשׁ, וְלֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ יָצָא אֱלֹהִים לְלַמֵּד עַל
הַכָּל כּוֹלֵי שֶׁכָּל מֵה שֶׁנִּתְּגַלָּה עוֹד יֵשׁ תּוֹסֶפֶת,
וְאִם מִשִּׁיג יוֹתֵר עֲדִיין צָרִיךְ לְהִאֲמוּנָה לְהַעֲמִיק
יוֹתֵר, וְהֵאֵי כַּתֵּר עָלֵינוּ אוֹכֵם הוּא לְגַבִּי עִילַת
הָעִילוֹת, וְהֵנָּה מִצְוֹת נִקְרָאת מִיכְלָא דְמַהֲיִמְנוּחָא
וְהִיא לַחֵם עוֹנֵי לַחֵם שְׁעוֹנִין עָלֵינוּ דְּבָרִים
הַרְבֵּה, וְאִ"כ סִיפּוֹר יִציאת מצרים יֵשׁ בּוֹ טְגוּלַת

ב וישאלת למה אין מברכין על ספור סגדה. כדכ' דברים טו
הקב"ה לעשות זכר ליציאת מצרים ואין לנו מברכין
עליהן כגון ספרות זכורות וכל המועדים שאין צריך לספור בהם זכורות
שאלו עושין אותן זכר ליציאת מצרים ולא שאלו הקב"ה לעשות המעשה
ומהך ק' לנו זכרין יציאת מצרים ולאו דוקא סגדה כפי' אלא אם ישאל
מפרשין לו (וזהו סגדה לזכר מברכין יציאת מצרים):

רפג	גבורות	פרק סג	ה'
אנחנו חייבים להודות להלל לשבח וכו', ואשמועינן כי אנחנו חייבים מעצמנו להלל לשבח לפאר שכיון שהוא כאלו אנחנו יצאנו ממצרים, וכמו שהם קראו הלל בשביל הנס בלבד כך יש עלינו ליתן שבח והלול להקדוש ברוך הוא. ואין זה ראייה דאף על גב שאנו חייבים מעצמנו גם כן אנו מצווים על זה, ואם לא נצטוונו על זה אף על גב שאנו מחויבים מכח סברת הלב לא היה השכר כל כך גדול כמו עתה שאנו חייבים להלל, ועוד ההלל ההוא אינו אלא בלב שיהיה מחזיק טובה למי שעשה לו נסים ונפלאות, ואם לא יבין מה שאמר אינו צריך לומר ההלל שהרי אינו מבין ההלל, אבל רבנן קבעו שיקרא הלל בפה כמו שאנו מברכין על מקרא ההלל אף על גב שאינו מבין מה שאמר כי קריאת הלל הוא המצוה. ועוד אף על גב שאנו אומרים לפיכך אנחנו חייבים היינו שיהלל להקדוש ברוך הוא על הנס ואינו מחויב בליל זה דוקא רק כל זמן שירצה, אבל רבנן תקנו ההלל בליל היציאה, לכך יש לברך כאשר יאמר הלל שתקנו חכמים וכן הוא דעת הרמב"ם ז"ל וכך הוא המנהג וכדאי הוא לסמוך על דבריו ומכל שכן שהסוגיא של הירושלמי דברכות מסייעו כמו שהביא הר"ן ז"ל, אף על גב שהר"ן ז"ל דחה הראיה של הירושלמי אין הדברים ברורים ואין כאן מקום להאריך, ואם תאמר למה אין מברכין על הגדה שהרי מצוה לספר ביציאת מצרים והיה לנו לברך על המצוה זאת, ויראה כיון דעיקר הדבר הוא מחשבת הלב	דצריך להבין מה שאמר ואם לא כן לא הוי מיד, וכיון שהעיקר הוא בלב לא שייך ברכה אלא במצוה שעיקר שלה במעשה, ומברך אשר קדשנו כי המעשה הוא עיקר ולפיכך אין מברכין על הגדה, ובתלמוד תורה אנו מברכין לעסוק בדברי תורה שכל עסק שיש בו בתלמוד תורה הוא המצוה אף על גב שאנו מבין מה שאמר רק שגורס כך ואינו מבין הוי נמי מצוה לכן הברכה לעסוק בדברי תורה, וכן אנו מברכין על מקרא מגילה ולקרא את הלל שהקריאה הוא עיקר בין שיבין או שלא יבין, שכך תקנו חכמים לקרא את הלל ולקרא את המגילה ואפילו אינו מבין ולפיכך שם יש ברכה, והרשב"א ז"ל תירץ דכיון שאין שעור לדבר דאפילו אמר דבר אחד מספור יציאת מצרים סגי לך לא תקנו ברכה על זה, ואין זה דבר מספיק דמה בכך שיוצא בספור אחד וכי בשביל כך לא יברך אלא כמו שאמרנו דלא סגי אלא אם כן מבין הדברים אשר יספר, וחזתם בגאולה לומר אשר גאלנו וגאל את אבותינו ליתן ברכה והודאה על הגאולה, ומפני שהזכיר שהשם יתברך גאלנו וגאל אבותינו ורצה להזכיר שהשם יתברך יגאל אותנו לעתיד גם כן אמר הגיענו הלילה לאכול בו מצה ומרור, כלומר שזוכינו אל הלילה שבו גאלנו ולעבוד עבודתו שצונו בשביל הגאולה כן יזכנו לרגלים אחרים, ומפני שהרגלים זמני שמחה אמר שיהיו בשמחה שלימה שנהיה שמחים בבנין עירך ונשים בעבודתך כמו שאנו מקיימים עבודתו במצה ובמרור וכו' וחזתם בגאולה:		

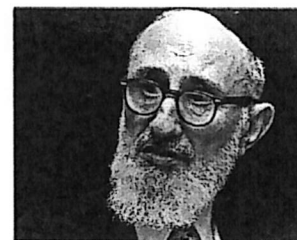
Rabbi Jehuda LOEW ben Bezalel "Maharal of Prague" (1525-1609)

Source 36: Rambam Yesodei HaTorah 2:1

When a person contemplates His wondrous and great deeds and creations and appreciates His infinite wisdom that surpasses all comparison, he will immediately love, praise, and glorify [Him], yearning with tremendous desire to know [God's] great name.

בְּשָׁעָה שִׁיתְּבוֹנֵן הָאָדָם בְּמַעֲשָׂיו וּבְרוֹאָיו
הַנִּפְלְאִים הַגְּדוֹלִים, וְיִרְאֶה מֵהֶם חֻקְמָתוֹ
שֶׁאֵין לָהּ עֶרֶךְ וְלֹא קֶץ--מִיד הוּא אוֹהֵב
וּמְשַׁבַּח וּמְפָאֵר וּמְתַאֲוֶה תַּאֲוֶה גְּדוֹלָה
לִידַע הַשֵּׁם הַגְּדוֹל

Source 37: Haggadah Siach HaGri"d pg 65

סה

שיח הגרי"ד

נגאל גם כן. והנה בשעת קריעת ים סוף עדיין היו ישראל שקועים בטומאתן, כמו שמפורש במדרש (ילקוט בשלח רל"ח) שהיו מלאכי השרת תמהין לומר בני אדם עובדי ע"ז מהלכים ביבשה, ורק כשעלו מן הים אז יצאו מטומאתן. ודבר זה מפורש בקרא דכתיב (שמות י"ד, ל"א) וירא ישראל את ה' הגדולה אשר עשה ה' במצרים ויראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו, וזה ה' רק אחרי קריעת ים סוף. ולפי זה מבואר למה לא אמרו שירה מקודם דכל עוד דלא נשלמה גאולתן עדיין לא נתחייבו בשירה, ורק אחרי שהאמינו בה' ונשלמה גאולתן, אז אמרו שירה. ולכן מיד אחרי ויאמינו בה' ובמשה עבדו, כתיב, אז ישיר משה ובני ישראל, דכיון דהאמינו בה' ובמשה עבדו מיד נתחייבו בשירה, ואז שרו מיד.

ה"ו) שכתב דלא סגי בזה שמראה בעצמו כאילו יצא ממצרים אלא דצריך להראות את עצמו כאילו עתה יצא ממצרים. וכל זה אינו נכלל במה שאומרים דאילו לא הוציא אותנו הקב"ה ממצרים עדיין היינו משועבדים לפרעה במצרים.

נ"ה) בענין שירה על נס יציאת מצרים. הנה לא מצינו שבני ישראל אמרו שירה כשיצאו ממצרים, ורק אמרו שירה אחרי קריעת ים סוף. וצ"ע אמאי, הלא איכא חיוב לומר שירה על הנס, וא"כ נתחייבו לומר שירה מיד כשיצאו ממצרים על הנס של יציאת מצרים.

ונראה לומר דכשנגאלו ישראל ממצרים יצא גופם מעבדות לחירות, אבל הלא המצריים גם שעבדו את נפשם של בני ישראל, והיו שקועים במצרים במ"ט שערי טומאה, והגאולה נשלמה רק כשנפשם

Source 38: Shir HaShirim Rabba 3:1-3

דבר אחר: על משכבי בלילות זה לילה של מצרים בקשתיו את שאהבה נפשי זה משה. בקשתיו ולא מצאתיו:

א קומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחובות בכרמים ובמדינות. אבקשה את שאהבה נפשי זה משה. בקשתיו ולא מצאתיו.

א מצאוני השומרים הסובבים זה שבטו של לוי. היך מה דאת אמרת: (שמות ל"ב) עברו ושובו משער לשער. את שאהבה נפשי זה משה.

Part III - Bridging the Gap

Source 39: Sanhedrin 63b, Rashi

שסכתו אמו סלמנדרא אמר רב יהודה אמר רב יודעין היו ישראל בעבודת כוכבים שאין בה ממש ולא עברו עבודת כוכבים אלא להתיר להם עריות בפרהסיא מתיב רב משרשיא י"כזכור בניהם מזבחותם וגו' וא"ר אלעזר כאדם שיש לו געגועין על בנו בחר דאביקו ביה ת"ש י"ונתחי פגריכם על פגרי גלוליםכם י"אמר אליהו הצדיק היה מחזיר על תפוחי רעב שבירושלים פעם אחת מצא תינוק שהיה תפוח ומוטל באשפה אמר לו מאיזה משפחה

כתוב (מ"ב טו) גם את בנו העניק נאש ולא מנינו לו בן אלא חוקיהו: אלא להסיר להם עריות בפרהסיא. שהיה ירין תקפן על עריות אמרו נפרוק כל עול מורה מעלינו ואל ייזכמונו על העריות אכל על עבודת כוכבים לא תקפן ירין: כזכור

Source 40: Kiddushin 40b

דרכי מות: י"וכבר היה רבי טרפון וזקנים מסובין בעלית בית נתזה בלוד נשאלה שאילה זו בפניהם תלמוד גדול או מעשה גדול נענה רבי טרפון ואמר מעשה גדול נענה ר"ע ואמר תלמוד גדול נענו כולם ואמרו י"תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה תניא

In connection to the mishna's statement about the importance of Torah study, the Gemara relates the following incident: And there **already was** an incident in which **Rabbi Tarfon and the Elders were reclining in the loft of the house of Nit'za in Lod**, when **this question was asked of them: Is study greater or is action greater?** Rabbi Tarfon answered and said: **Action is greater.** Rabbi Akiva answered and said: **Study is greater.** Everyone answered and said: **Study is greater**, but not as an independent value; rather, it is greater as study leads to action.

Source 41:
 Rabbeinu Yonah on
 Mishlei 2:2-4

א. בני אם תקח אמרי וגו' הנה בפרשה הזאת ידבר על ההקדמה הרביעית אשר לעבודת הבורא ית' והיא למוד החכמה כאשר אויל תורה מביאה לידי מעשה). ויסדר את המעשה אשר בהם ישיג האדם לקנות החכמה ויספר עצם התועלת אשר יגיע מן החכמים. ומצותי אזהרותי אשר הזהרתך על דרכי למוד החכמה: ב. להקשיב לחכמה אזניך וגו'. זאת

היא המעלה הראשונה להשיג החכמה שתקשיב ותבחן אזניך דברי המלמדים המורים על אמתתם ועל בוריים ותבין שמתקן בלא תוספות ומגרעת. ויש אנשים שאינם מכוונים שמועתם ויוסיפו עליהם ויגרעו ממנה גם ידמו לפעמים ששמעו על לאו הן ואל אסור מותר וכיוצא בו. ורז"ל מנו במספר מפקד מדות החכמה המכוין לשמועתו (אבות פ"ו ו'). תטה לבך לתבונה. היא המעלה השנית שיטה לבו מכל תאות העולם וחפץ להתבונן לחכמה ואחר שיכחון אדם לשמועתו יתבונן באשר שמע וילמד עד עמדו על טעם הדברים ויתבונן בהם בינה. וכן אמרו ז"ל. ילמוד אדם תחלה וא"כ יהי סובר במה שלמד והעמיק ויתבונן (ע"ז י"ט). והנה חכמת האדם קבלת דברי החכמה מפי המלמדים והמורים. וענין התבונה שיתבונן א"כ לדעת טוב טעם הדברים עד שישגי לתבין דבר מתוך דבר ולדמות הדברים אשר למד כל ענין תראוי לדמות אליו וכן אויל כי הנבון הוא אשר מבין דבר מתוך דבר). על כן החזיר בכאן על נטיית הלב לתבונה כי צריך האדם לפנות מחשבתו מכל דבר ולהטות לבו מכל חפץ וליחדו לתבונה: ג. כי אם לבינה תקרא וגו' זו היא המעלה השלישית שיתפלל אל החכמה ויבקש עליה מלפני הש"י שיצליח בה וישגי אליה. תקרא תתפלל מלשון ובימי אקרא (תהלים קט"ז ב'). תתן קולך מענין קולי אל ה' אקרא (תהלים ג' ה') ויתן את קולו (בראשית מ"ה ב'). ד. אם תבקשנה ככסף וגו' המעלה הרביעית שיטרח בחכמה כאשר יטרח האדם לבקש הכסף וכן אויל מה יעשה אדם ויחכם יבקש רחמים מפי שהחכמה שלו (נדה ע' ע"ב) שג' כי י"י יתן חכמה (ב' ו') וירבה בישיבה וימנע בסחורה ומבלעדי שתי אלו אין אדם זוכה לחכמה וכמטמונים. המעלה החמישית) שתתערב לנפשו החכמה ולא יהיה עליו עסקה לטורח מרוב האהבה כענין שג' והיו בעיניו כימים אחדים (בראשית כ"ט ו') וגו' וכענין חופש מטמונים שהוגד לו כי יש מטמון בבית הזה או בבקעה הזאת כי לא יהיה עליו לטורח חפוש המטמון מדעתו שימצא הן רב במקום אחד ויתעשר ברגע אחד. הנה הזהיר לטורח בחכמה ומבקש הכסף במיני מלאכות והסחורות ולהשיג בטרחה וחפזות ערבות חפוש מטמונים וגאמר שש אנכי על אמרתך (תהלים קי"ט קס"ב) ולפי הערבות בטרחה וחפזות תפקחנה בה עיני-השכל

ביאור המשל הזה ר"ל וכמטמונים תחפשנה יבאר אותו למטה באמרו ורעת לנפשך ינעם (ב' י'). ואויל אין אדם לומד תורה אלא במקום שלבו חפץ (ע"ז י"ט) והנה תלוי הצלחת הלמוד בחפץ: ה. אז תבין יראת י"י וגו'

השתא⁸ הבא. כלומר, עכשיו אנו בכאן. לשנה הבאה
בארעא דישראל, שכן אמר להם משה לישראל: ואמרתם
זבח פסח הוא לה' (שמות יב כז)⁹. וכן: השתא עבדים
לשנה הבאה בני חורין.

8 ממה שהוא מפרש "כלומר עכשיו אנו בכאן" נראה שיש לקרוא כאן: "השתא" ולא "השתא" שמשמעותו: שנה זו (ראה ראב"ן). בכ"כ הנוסח כאן: הא שתא, והיא נוסחה תמוהה שהרי לפירוש הכוונה: עכשיו. 9 בכ"כ נוסף: "כלומר. עכשיו אתם במצרים ולשנה הבאה בארעא דישראל", וכע"ז

בכ"ק 640: "כלומר, עכשיו אתם כאן אבל לשנה הבאה תהיו בא"י בשמחה ותעשו פסח כראוי", ובפירוש ההגדה בכ"ל 654 וכ"י פרמה 1015: "כי ראויים היו ישראל לבוא מיד לא"י אלא שגרם החטא, ואמר להם: אמרו בהגדה זבח פסח הוא אבל בשנה אחרת תעשו פסח כראוי על המזבח", וצ"ב

Source 43: Sfas Emes Pesach 5632

פסיקתא רבתי טו, החורש: במדבר י' א: שהש"ר ו, ט"ו, ה) בפסוק ואבדיל אתכם מן העמים (ויקרא כ כו) בורר ומניח בורר ומניח כו'. וכמ"ש (ספרא, ברייתא דרבי ישמעאל) דבר שהיה בכלל ויצא כו' ללמד על הכלל כולו יצא. וז"ש לרשע לפי שהוציא עצמו מן הכלל כפר בעיקר כי עיקר יציאת מצרים הייה בעבור שיהיה גאולה לכלל העולם כולו כנ"ל. וגלות מצרים הייה השורש מכל הד' מלכיות. ולכן בגאולה זו שורש כל הגאולות...

מתחילה עובדי עבודה זרה היו
אבותינו. הענין הוא שלא
להקשות מה לנו לשמוח ביציאת מצרים
כי מוטב הייה לנו שלא היינו יורדין
למצרים. אך יציאת מצרים הוא מוכרח
כדי להבדילנו מן התועים. והייה זה הכנה
וישועה לכל העולם. מה שבתחלה היו
בני ישראל מעורבין תוך כלל הבריאה
ואח"כ נבררו. וככה זה יכולין להטות כל
הבריאה אליו יתברך. כדאיתא במדרש (עין

ברוך אתה יי אלהינו מלך / העולם	
אשר קדשנו מכל עם	ורוממנו מכל לשון
בחר בנו ויגדלנו	רצה בנו ויפארגנו
תרומה הבדילנו מכל גוי	ארץ חמדה הנחיל אותנו
קידש את שמו בעולם כולו	בגלל אבות שעשו את רצונו
גבורות רבות עשה למענהו	ואין חקר לגסלותיו
עזת קדושים אותנו קרא	ברם חמדה נטע שעשועים
ויקראם סגלה לשמו	ראשית לקחם מכל גוי הארצות
שהם משולים בצבא מרום	ומכוננים ככוכבי הרקיע
ויהיו עליונים בקרב תבל	ונכבדים על כל האומות
וי פניהם כזוי השמש	ומראה דמותם כמלאכי השרת
להם יראו מלכים וקמו	שרים וישתחוו
למען יי אשר נאמן	קדוש ישראל כי בם בחר
כל רואיהם יכירו	כי הם זרע ברוך יי
ונקדשנו קדושת עולם	ושמו הגדול עלינו קרא
אותנו קרא עדה לשמו	סגלה ונחלה מימות עולם
ונקרבנו לפני הר סיני	ויגישנו לפני חורב
ויורישנו דברי / חיים	כתובים באצבע הדרו
ויעש לנו ניסין וגבורות	ויסרקנו מצרינו
ויגאלנו מפף אויב	ויושיענו מיד שונא
ויתן לנו יי אלהינו מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון ויום חג המצות הזה זמן חירותנו	
בשמחה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים	
ויבחר בו ביום הזה מכל הימים	וירצה בו ויקדשהו מכל הזמנים
להיות מהללים בו על פלאי מעשיו	ול להיות מופתות מופתותיו
להודיע כי בו הוציא יי את עבדיו ממצרים	מבור הבדול אותנו מלס
להודיע כי בו קבלו את מלכותו ברצון	ולעבדו בלבב שלם
להודיע כי בו עשה נקמות באויביהם	ובו שקע צריהם בים
להודיע כי בו עשה יי אלהינו ניסין וגבורות לאוהביו	ונגפלאות רבות לבני יידינו
כי בנו בחרת אותנו קדשת מכל העמים מועדי קדשך בשמחה וששון הנחלתנו ברוך אתה	
יי מקדש ישראל והזמנים.	

Source 45: The Historical Haggadah pg 67-70

The items mentioned in *Dayyenu* were chosen because the Jews of that generation scoffed at these Godsendings. In the words of the Psalmist (106) —

7. **Our fathers**, when they were in Egypt, **did not understand Your wonders**; they did not remember the multitude of Your deeds of loving kindness; and **they rebelled against You at the Reed Sea...**

9. And He rebuked the Reed Sea, and it was dried up..

10. And He saved them from the hand of him who hated them..

11. And the waters covered their enemies; there was not one of them left.

12. **Then they believed His words; they sang His praise.**

13. They soon **forgot His works...**

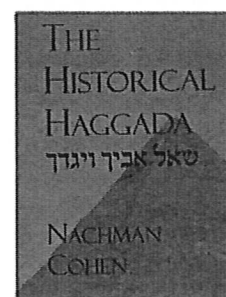
14. ...and **put God to the test in the desert.**

19. They **made a calf in Chorev...**

21. They forgot God who had saved them, who had done great things in Egypt;

22. **Wondrous works in the land of Cham, and awesome things by the Reed Sea.**

23. Therefore He said that he would destroy them, had not Moshe, His chosen one, stood before Him, to turn away his wrath, lest He should destroy them.

***Dayyenu* is the *tikkun* (rectification)**

Dayyenu is, therefore, meant to be a *tikkun* (rectification) for the sins of our fathers. In it we follow the

Source 46: Ran on the Rif, Pesachim 26b, sv. Aval, in the name of the Geonim

אבל רבינו האי גאון ז"ל כתב במשנה שאין מברכין על הלל שגילוי פסחים לגמור את ההלל שאין אנו קוראין אותו במורת קורין אלא במורת אומר שירה שכן שנינו ר"ג אומר וכו' ובסיפא לפיכך אנו חייבין להודות להלל וכו' לפיכך אם בא אדם לבקר משחקין אותו

עולה ראיה

נרצה. קיבוץ תרשימות הכלליות והפרטיות. הטבעיות והשכליות. ההכרחיות והמתרחבות. כשהן נערכות יפה, בחירות הגעים הנקדש והנערץ. פועל הוא על כלל האומה, ועל כל אחד מאישיה. אותה הפעולה של קביעות טבע רצוי. מבלי להיות צריך להיות פועל מתחזק ומתעודד. כי נפעל הוא כבר בטבע נפשו העדינה להיות כל חושיו וכחותיו הולכים לחפץ היחיד נשגב, הנשפע משפע והכרה של אדון כל המעשים צור ישראל ב"ה עד שחוא לא רק רוצה בדרך ד', כי הוא נרצה. נפעל גם מבלי כל תחבולה מצדו. כשכבר עמד על עומק תאוה של הנשמה הישראלית.

וידע את כח ההדרכה התורנית, איך שהיא תולדה נמשכת מטבע הנפש הכללית, וטבע הנפש הפרטית, איננו ענין אחר כי לא להיות חושקת מצד חירותה להיות נאגדת ונכללה עם הנטיה הכללית, והשואפת לאור ד' וטובו על עמו ונחלתו, ועל כל מעשיו שברא בחסדו לטובה ולברכה. זאת היא המגמה של החירות המאוששת ביסודותיה הנצחיות, בדבר אלהינו אשר יקום לעולם, וזה פריה, כי רוצה ד' בעמו, יפאר ענינים בישועה.

Source 48: Toras Emes, Volume II, pg 16

אמת

מסח

תורה

16

היוני שיכיד הכל הוא שיחפץ הנפש בשמי אלה. אלהים ייראה: [*] כמחשבה לי שמיים כוסיל שמה נמשך שמיים ישיט. וזה וזהו יו. לויאל ריער. ארבעה חייטק מהרע. יארעיר לו להטוב וכוונתו בפסוק היל הלא הוא אביך קיך: ויך כי לזה נדמו בריח יאכר יקך יהא יעך ייכונק גי יעקב. כי יעקב אבינו ע"ה היה הברית החיטון שבו נשלמו שמי הכהי של אלהים והבדל לאנדרס. ופחד יאחק. וייל נכ שיה כפי של היג חץ קחי על יעלעיס, דוכין אכא. שבי נחאדו שמי אלה הכהי של דוכין וכל אכא וכל. עי כהרי וי. היינו עי כי אבינו הקדשים אנדרס ייאחק. שכל ידס נהדרו שמי אלה הכהי נחלילה כסליונה. מזה נמשך שטלד מהס יעקב כלל משהי הכהי גם יחד. וזהו הכיס חד נדיא חד נדיא:

חך נדיא חד נדיא דוכין אכא כהרי וי. יס לפרס דכרי הכמים ומידוהס כהעיר לכ כהרי מליח האלו דוכין אכא כהריס כהריס ואי. כי דוכין מורס על קין כמו כהריס ענד. ואכא הוא כהריס א. אך ידוע כהריס קין כן לענד. כי כן היא כהריס אכא. וענד הוא כהריס ירעה. וכמו שמינו ענין וס גם כן בפסוק הלא הוא אביך קיך נכ כסוהריס ואי וכל. אך יל שמינו כה לישראל עם הקדש הכיכדים חץ כי כהריס וכריאה. שזה הוא כהריס לכוור חמוד כי הוא יה' אבינו ואכא כני. שמינו וס יחפעל נפש האדס לענד כהריס אכא. וס אכא קייס לענדס נאמיס למלכו ויכין לענד נכ כהריס יראה. וכמויכ מכל לרמו כהריס כה. חד נדיא הוא ירעה עם הקדש. הקדש אכא. נוי אכא כהריס. שמינו להכי כהריס אכא. דוכין. היינו כהריס ענד הכיכד מירעה. אמיס כהריס כהריס ענד לכד. אף אס הוא כהריס. עוד אף וס כהריס כהריס הכהריס. כי עכיס וכל לכוור שמינו כהריס לענד משינו. כהריס אכא הכהריס כהריס. אף אס הוא ענד נאמן למלכו. יכעס ענדו מכלל עמינו לנאמי ככל כהריס לענד כהריס נמי. אכל כהריס חמוד הוא כהריס לנאמי לנאמי. אכל ירעה עם הקדש אמי כן. רק עיכדים נכ כהריס אכא כן הכיכד חץ אבי מירעה. חרי כהריס וי. היינו שזה הכיכד שמינו נפש האדס כהריס אלה הכהריס כהריס. כי וי הוא לשן כהריס וכוונתו כהריס. הקדש כהריס [ירעה].